

voluntatis, quia solus ille est formaliter liber: mores autem solum in actibus liberis consistunt. Habitus ergo elicitivi per se actuum moralium proprie sunt actus voluntatis, et et per quamdam participationem et subordinationem etiam habitus appetitus sensitivi ita nominantur. Habitus autem intellectuales generatim dicuntur omnes qui sunt in intellectu. At vero si habitus moralis dicatur etiam ille qui est proxima regula moralium actuum, sic etiam aliqui habitus intellectuales solent morales appellari, ut prudentia dicitur virtus moralis. Et hoc sensu, licet divisio hæc sit adæquata præcedenti, non tamen est ita essentialis, nec datur per differentias ita oppositas, cum una et eadem virtus possit intellectualis et moralis sub diversis considerationibus et respectibus appellari. Dicitur enim intellectualis ex subjecto, moralis vero ex objecto seu materia circa quam versatur.

12. Illud etiam est in hac divisione animadversione dignum, licet omnes habitus voluntatis, dicta generali consideratione, vere ac proprie dicantur morales, speciali tamen ratione distinguere Theologos in voluntate quosdam habitus seu virtutes morales a Theologicalibus; non quia hæc morales etiam non sint, prout sunt in voluntate, sed quia habent excellentiam quamdam, eo quod in Deum ipsum proxime et immediate tendunt. Unde differentia illa *Theologalis habitus seu virtutis*, cum ex materia circa quam sumatur, non solum quibusdam moralibus habitibus, sed etiam intellectualibus communis est, quatenus etiam intellectus proxime et immediate in Deum ipsum tendere potest. Quare etiam illa differentia *Theologalis habitus*, non solum aliquibus habitibus infusis, sed etiam acquisitis convenire potest, quatenus naturaliter etiam potest Deus cognosci et amari, quanquam per antonomasiam seu excellentiam quamdam soleat peculiariter illa differentia solis quibusdam virtutibus infusis attribui.

Tertia divisio habitus inter virtutem et non virtutem.

13. *Virtutis nomen quot et quæ significet.* — Tertio, principaliter dividitur habitus in virtutem, et non virtutem. Virtus est habitus disponens potentiam ad perfectam operationem naturæ illius consentaneam. Ita enim frequentius utuntur philosophi nomine virtutis; solet enim hæc vox interdum sumi pro quacumque facultate operandi, ut cum dici-

mus virtutem movendi, calefaciendi; imo etiam extendi solet ad quancumque perfectionem rei significandam, in qua significatione videtur sumi ab Aristotele, 7 Physic., cap. 3, cum ait, virtutem esse perfectionem quamdam; unde pulchritudinem, sanitatem, et robur, virtutes corporis appellat, et in universum optimam rei dispositionem, quæ in statu perfecto illam constituit. Interdum vero nomen virtutis sumitur pro objecto seu effectu talis facultatis, quo modo virtus rei dici solet perfectissimum objectum, seu perfectissimus effectus quem potest attingere. Quomodo dixit Aristoteles, 1 de Cæl., text. 116, virtutem esse ultimum potentia, ut exponit D. Thom., 1. 2, q. 55, art. 1, ad 1, quamvis Aristoteles ibi non expresse utatur nomine virtutis, sed simpliciter dicat denominari potentiam ab eo quod est maximum in illa. Hinc ergo nomen virtutis impositum est ad significandam illam dispositionem potentia, qua perficitur et prompta redditur ad actus bonos et rectos, ac suæ naturæ consentaneos, eliciendos. Qua ratione ait Aristoteles, 2 Ethicor., c. 5 et 8, virtutem esse habitum, qui habentem facit sese bene habere, et opus ipsius bene reddere. Ubi *bonum*, ut generalis sit definitio, non est accipiendum pro bonitate morali, sed absolute pro bonitate seu perfectione consentanea potentia. Et sic etiam Augustinus, lib. 83 Quæstionum, in 31, dicit, virtutem esse habitum bonum modo et ratione, naturæ consentaneum. Unde cum habitus proprie dictus solum sit in potentia aliquo modo rationali, ut supra dixi, virtus etiam, quæ essentialiter habitus est, in sola huiusmodi potentia reperiri potest, primo quidem ac principaliter in intellectu et voluntate, per quamdam vero participationem in inferiori hominis portione, quatenus aliquo modo rationem participat, et motioni ejus subditur.

14. Quapropter omnes virtutes, vel formaliter, vel radicaliter, ad virtutes intellectus vel voluntatis reducuntur. Consistit autem perfectio intellectus in attingenda veritate, perfectio autem voluntatis in attingenda honestate, et ideo virtus in communi et simpliciter appellatur habitus indefectibiliter attingens bonum simpliciter potentia rationalis, subdistinguiturque in virtutem intellectualem, et affectivam, seu voluntatis. Intellectualis illa est, quæ ad veritatem cognoscendam infallibiliter inclinatur. Affectiva vero seu appetitiva illa est, quæ ad recte et honeste operan-

dum sine defectu inclinatur; de qua potissime intelligitur descriptio Augustini, lib. 2 de Lib. arbit., cap. 18 et 19: Virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur, et qua nemo male utitur. De qua particula ultima multa scribunt Theologi; nobis satis est, virtutem voluntatis talem esse habitum, qui non elicit actum nisi bonum et honestum, ut talis est; an vero aliunde possit tali actui adjungi extrinsee vel accidentaliter malitia, ad essentiam habitus vel virtutis declarandam nihil nunc refert.

15. *Vitium quid proprie significet.* — Habitus vero, qui non est virtus, solet aliquando vitium appellari. Ita enim Aristoteles, 7 Physic., cap. 3, hanc attingens divisionem: *Habituum* (inquit) *alii virtutes, alii vitia sunt.* Nos autem libentius usi sumus nomine universaliori per negationem explicato, quia *vitium* proprie significat habitum malum, et contrarium virtuti, et ex se inclinatum ad actum contrarium perfectioni potentia in qua est. Ut in intellectu dicuntur vitia errores, et habitus inclinantes ad falsum; in voluntate vero vitia sunt habitus inclinantes ad turpes et inhonestos mores. Sic autem sumptum vitii nomen non dividit adæquate habitum contra virtutem, quia dantur aliqui habitus, qui licet non attingant perfectionem virtutis, non tamen vitia sunt. Huiusmodi est in intellectu opinio vera, quæ licet virtus non sit, eo quod, quantum est ex ratione sua, potest ad falsum inclinare, ut recte notavit D. Thomas, 1. 2, q. 55, a. 4, non est tamen simpliciter malus habitus, quia non inclinatur ad malum talis potentia, sed ad bonum, licet imperfecto modo. Idemque erit proportionaliter in voluntate, si in illa sunt aliqui habitus indifferentes ex objecto, de quo alias. Propter hanc ergo causam contra virtutem distinguimus habitum qui non est virtus, qui ulterius dividi potest in habitum vitiosum seu malum, et habitum indifferentem seu imperfectum in suo ordine, quamvis absolute malus non sit.

16. Atque ex declaratione huius divisionis constat, illam esse adæquatam præcedentibus, quanquam non eodem modo. Nam secunda et tertia divisio ita comparantur, ut uniuscujusque membrum possit per alterius membra dividi; nam tam virtus intellectualis quam appetitiva dividi potest per virtutem et non virtutem, seu vitium; et e converso, virtus dividi potest in intellectualem et appetitivam, et vitium similiter. At vero prima et tertia divisio non ita se habent; nam, licet

habitus acquisitus dividatur per virtutem et vitium, non tamen infusus: et e converso, licet virtus dividatur in infusam et acquisitam, non tamen vitium.

17. *Vitium nullum a Deo infundi potest.* — Non desunt tamen Theologi, præsertim Nominales, qui dicant, non repugnare dari vitium infusum a Deo. Falluntur tamen non solum in habitu per se infuso, quod videtur manifestum, sed etiam in habitu per accidens infuso, quia repugnat divinæ bonitati et veritati, ut per sese Deus sit auctor mali, et ad malum vel falsum inclinet. Quæ ratio probat optime de vitio proprie sumpto, nam si datur habitus indifferens, nil repugnat illum infundi a Deo; erit tamen ad summum infusus per accidens, nam inter habitus supernaturales quoad substantiam non existimo dari posse, aut in intellectu habitum opinativum, aut in voluntate habitum indifferentem, ut in Theologia latius demonstrandum est. Itaque divisiones illæ ita se habent, ut sub uno membro unius contineatur et totum unum membrum alterius divisionis et magna pars alterius membri, et e converso, ita ut sub virtute comprehendatur habitus infusus, et magna pars habitus acquisiti, et sic de aliis. Verum est, D. Aug., dict. lib. 2 de Lib. arbit., ponere in definitione virtutis, quod sit qualitas, *quam Deus in nobis sine nobis operatur*; locutus vero est de virtute magis Theologicæ et christianæ, quam pure philosophicæ.

18. Unde hic etiam occurrebat quæstio de hac divisione habitus in virtutem et non virtutem, an sit in membra essentialiter divisa. A multis enim existimatur esse tantum subjecti in accidentia, eo quod idem habitus possit habere rationem virtutis in uno statu, et non in alio, ut conjunctus cum charitate, vel cum perfecta prudentia, aut sejunctus ab illis. Quod videtur sensisse Scotus, Quodlib. 18, art. 1, et in 1, d. 17, quæst. 2, ubi significat virtutem a vitio solum distingui per quamdam relationem. Sed potest esse æquivocatio in usu illius nominis, *virtus*; interdum enim significat non solum naturam habitus, sed etiam statum, et sic non solum dicit essentiam, sed connotat vel requirit aliqua accidentia, ut sufficientem intensionem, et extensionem, et connexionem cum aliis virtutibus. Interdum vero significat solam naturam habitus. Et hoc modo in præsentem sumitur, et ita non est dubium quin divisio sit essentialis, ut patet facile ex

dictis, et latius tractat Cajetanus, 1. 2, quæst. 55, art. 1. Illa vero duo membra ulterius subdividuntur in varias virtutes et vitia, ut ex dictis in præcedente divisione intelligi potest, et ex iis etiam quæ tractavimus de distinctione habituum ex objectis in præcedente sectione, et in sequenti etiam divisione aliqua attingemus, quantum præsens institutum permittit.

Quarta divisio habitus in practicum et speculativum.

19. Quarto, principaliter dividitur habitus in practicum et speculativum. Quæ divisio in uno sensu potest etiam esse universalis, et adæquata habitui in communi; in alio vero magis usitato et recepto dari solet de habitibus intellectus, et applicari potest, tam ad habitus qui non sunt virtutes, quam ad virtutes; nos autem, exempli et claritatis gratia, in virtutibus et scientiis id explicabimus, nam inde facile erit per eandem proportionem ad reliquos habitus eandem doctrinam applicare. Quoniam vero habitus practicus, ex omnium sententia, ille est qui circa praxim per se et natura sua ac peculiari quodam modo versatur, idcirco, ut intelligatur dicta divisio, duo a nobis declaranda sunt. Primum, quid sit praxis et quotuplex; secundum, quomodo habitus versari debeat circa praxim, ut sit practicus, et inde etiam constabit quis sit habitus speculativus.

Quidnam praxis sit.

20. Praxis igitur sic definitur ab Scoto, quæst. 4 Prologi, in principio: *Praxis est actus alterius potentie ab intellectu, naturaliter posterior intellectione, natus elici conformiter rationi recte ad hoc ut sit rectus.* Etenim quod praxis actum seu actionem significet, indubitatum est ex ipsa verbi græci significatione; *πρᾶξις* enim græce actionem vel actum significat, a *πράττω*, quod est ago, seu facio. Quanquam apud Aristotelem, ut infra notabo, soleat nomen *praxis*, strictius sumi pro actione, quam ipse a factione distinguit; tamen, ex rigorosa vocis significatione, et ex usu tum communi, tum etiam necessario ad divisionem positam explicandam, generalius sumitur nomen *praxis* ut significat operationem.

21. Quod autem illa operatio, quæ praxis dicitur, debeat esse actus alterius potentie ab intellectu, probat Scotus ex quodam communi dicto, quod *intellectus extensione fit*

practicus; quod sumptum creditur ex Aristotele, 3 de Anima, c. 10, text. 50, ubi distinguit intellectum practicum a contemplativo ex fine, quia *practicus* (inquit) *alicujus gratia ratiocinatur, et principium est agendi.* Quod videtur necessario intelligendum de actione, quæ sit extra ipsum intellectum; nam intra ipsum etiam intellectus speculativus est principium agendi. Et favet huic sententiæ D. Thomas, 1. 2, q. 57, a. 1, ubi ait: *Practicum vel operativum, quod dividitur contra speculativum, sumitur ab opere exteriori, ad quod non habet ordinem habitus speculativus, sed solum ad interius opus intellectus, quod est speculari verum.* Ubi etiam D. Thomas, cum de opere exteriori loquitur, non intelligit solas actiones transeuntes, sed omnes actus alterius potentie ab intellectu. Agit enim de opere interiori et exteriori, comparatione ipsius intellectus. Unde 2. 2, q. 179, a. 2, explicans divisionem vitæ activæ et contemplativæ per ordinem ad intellectum activum et contemplativum, dicit, *activum* appellari ex eo quod ad exteriorem actionem ordinatur, ubi eodem modo sumere videtur actionem exteriorem, pro actione extra intellectum.

22. Hanc sententiam sequitur Soto, quæstione quarta proœmiali Logicæ. Quam hac ratione confirmat: omnis operatio intellectus est speculatio; sed praxis est operatio ab speculatione distincta; ergo. Sed hæc ratio non videtur efficax, quia non omnis actus intellectus videtur esse speculatio, alioqui omnis habitus intellectus esset speculativus, quia habitus speculativus est, cujus actus est speculatio. Et hoc maxime urget in opinione Thomistarum, qui ponunt actum imperii elicatum ab intellectu, qui nullo modo est cognoscitivus veritatis, sed impulsivus ad opus; ille ergo non poterit dici speculatio. Sed de vi hujus rationis plura inferius.

23. Eandem sententiam videtur probare Capr., quæst. 2 Prologi, conclusionem quarta, adjuncta quadam limitatione, quam fortasse Scotus non negaret. Primo enim recte probat actionem exteriorem, quæ dicitur praxis, non debere intelligi de sola actione transeunte, sed etiam de immanente, dummodo sit extra intellectum, in voluntate, verbi gratia, vel appetitu; nam prudentia est virtus practica quæ versatur circa praxim, et per se primo versatur circa affectiones voluntatis, quas dirigit seu imperat; et utrumque docet D. Thomas, 1. 2, q. 47, a. 2 et 5. Et q. 46 de

Malo, a. 8, ait, cognitionem, qua æstimatur aliquid esse eligendum vel appetendum, esse practicum seu affectivam, sentiens ipsam electionem seu affectionem esse praxim. Hinc vero addit Capreolus, etiam ipsum actum intellectus, quatenus liber est saltem quoad exercitium, esse praxim, quia ut sic cadit sub electione voluntatis, et directionem prudentiæ, ut notat etiam D. Thomas, 2. 2, q. 48, art. 2, ad 2; ergo si ipsa electio voluntatis est praxis, etiam omne opus, quatenus sub talem electionem cadit, erit praxis, quantumvis alioqui secundum se sit speculatio. Et confirmari hoc potest. nam sub hac consideratione ille actus non existimatur verus vel falsus, sed bonus vel malus. Unde sicut actus intellectus secundum se non est formaliter bonus, vel malus moraliter, sed quatenus intrinsece denominatur ab actu voluntatis bono vel malo, ita non dicitur praxis secundum se et intrinsece, sed quasi per denominationem extrinsecam, sub qua ratione comparatur ad modum cujusdam actus exterioris. Et ideo dixi verisimile esse, Scotum non fuisse negaturum hunc modum praxis in actibus intellectus. Unde idem Capreol., eadem q. 2, ad 1 Gregorii, ait, opus intellectus non esse praxim nisi mediante electione, et ad secundum infert, hanc non esse vere praxim, sed potius electionem illam, quæ immediate regulatur ratione practica.

24. Hinc tamen ulterius argumentari possumus, ut etiam Scotus sibi objicit, ut intellectus sit practicus, non oportere ut extendatur ad actum alterius potentie ab ipso intellectu, sed satis esse si per unum actum suum extendatur ad regulandum alium actum ab ipso etiam elicatum, et consequenter praxim non semper esse actum alterius potentie ab intellectu, sed esse posse actum ipsiusmet intellectus, quatenus per alium actum ejusdem intellectus dirigitur ac regulatur. Probatur prior pars, quia si actus intellectus, dirigens opus voluntatis ut recte fiat in suo ordine, practicus est, cur non etiam unus actus intellectus, dirigens alium ut recte fiat in suo genere? Quod enim unus sit actus intellectus, alius voluntatis, non est sufficiens ratio, sed potius petitur principium, nisi alia ratio adhibeatur. Et confirmatur, nam talis actus non est speculativus omnino, quia neque est propter se ipsum tantum, sed propter dirigendos alios actus intellectus; neque etiam est propter solam cognitionem veritatis, sed propter directionem alicujus potentie in operando. Hinc er-

go probatur altera pars, nam aliquis actus intellectus ut directus et regulatus per alium actum ejusdem intellectus, est vere praxis; ergo non est de ratione praxis, quod sit actus alterius potentie ab intellectu. Antecedens patet, quia unus actus intellectus regulans et dirigens alium, practice comparatur ad illum; ergo, et e converso, actus regulatus et directus comparatur ut praxis ad alium.

25. Propter hæc ergo multi censent non esse de ratione praxis, ut sit actus alterius potentie ab intellectu, ut Gregorius, q. 5 Prologi, a. 1; et Aureol., q. 3; Ockham etiam, q. 4, art. 1, et Gab., q. 10, dicunt aliquem actum intellectus esse praxim; sed illi loquuntur eodem sensu quo Capr., scilicet, quantum ad usum, et medio actu voluntatis actum intellectus posse praxim appellari; et nem tenet Fons., lib. 2 Met., c. 3, quæst. 2.

26. Existimo tamen dissensionem esse magis de nominum significatione, quam de re, quia in re constat actum intellectus posse subesse directioni et regulis artis, et voluntarie ita fieri potius quam alio modo, quæ conditiones sufficiunt in actibus aliarum potentiarum, ut sint praxis; ergo an actus intellectus ita sit appellandus, necne, tantum potest pertinere ad usum vel significationem vocis. Hactenus vero nulla sufficiens ratio reddita est, ob quam non possit praxis appellari, quod magis infra constabit declarando rationem practici habitus. Addo vero ultimo circa hanc partem, non omnem actum alterius potentie ab intellectu esse praxim; nam Aristoteles, cum 3 de Anima, cap. 10, distinguit intellectum in practicum et contemplativum, sub nomine intellectus etiam imaginationem seu phantasia comprehendit, ut ex principio capitis constat; unde etiam in phantasia distinguit duplices actus, alios practicos, qui movent ad opus, alios mere speculativos, qui in sola objecti representatione seu cognitione consistunt. In his tamen non dicitur esse praxis vel speculatio, nisi per quamdam participationem rationis, et ideo sub intellectu comprehendendi possunt.

27. *Aliquæ partes definitionis praxis ab Scoto traditæ improbantur. — Quæ rectitudo praxi conveniat.* — Aliæ particulæ definitionis praxis ab Scoto positæ vel non omnes necessariæ sunt, vel juxta ea, quæ hactenus diximus, sunt interpretandæ. Quod enim ait, praxim debere esse actum naturaliter posteriorem intellectione, simpliciter verum est de omni praxi quæ est extra intellectum,

nam de ratione praxis est, quod sit actus regulabilis per intellectum practicum, et ideo praxis ut sic natura sua supponit intellectum illam, quæ est ejus regula. At vero si aliquis actus intellectus est praxis, non oportet ut sit posterior quacunquæ intellectione, vel sub quacunquæ ratione, sed cum proportionem, scilicet, quod quatenus est actus artificiose factus, sit posterior ea intellectione, per quam applicatur regula talis artificii. Quomodo dialectica, ut est modus sciendi, natura sua est prior aliis scientiis, juxta illud 2 Met., text. 15: *Absurdum est simul quærere scientiam et modum sciendi*. Denique, quod ultimo loco Scotus ait, praxim debere esse actum conformem rationi rectæ, primum non simpliciter convenit omni praxi, sed illi quæ recte fit, et ideo ipse etiam Scotus addit illam particulam, *ut sit rectus*; non erat tamen id necessarium in communi definitione. Deinde est advertendum, duplicem rectitudinem inveniri posse in praxi, unam moralem, quæ solet dici rectitudo in usu, aliam generali nomine possumus appellare artificialem, quæ dici etiam solet quoad facultatem operandi, quæ duæ rectitudines et divisim et conjunctim possunt reperiri in praxi; nam si quis optime depingat, non tamen recta intentione, erit praxis recta artificiose, non moraliter; et e converso, si bona intentione et prudenter depingat, et non juxta regulas artis, erit praxis moraliter recta, non tamen artificiose; si vero utrumque habeat, erit utroque modo recta; praxis ergo abstrahit ab utraque rectitudine. Et præterea si generaliter loquamur, abstrahit etiam a rectitudine: datur enim etiam praxis vitiosa duplici modo opposito prædictæ duplici rectitudini.

28. *In quo formaliter sita praxis.* — Igitur de ratione praxis solum esse videtur, ut sit actio humana seu rationalis, quatenus dirigitur, seu dirigibilis aut regulabilis est per rationem humanam (nunc enim de humana praxi tantum loquimur). Quæ descriptio satis constat ex dictis, ex communi sententia omnium qui de praxi loquuntur, et ex inferius dicendis magis declarabitur. Quoniam vero praxim actionem voluntariam esse dicimus, oportet ultimo advertere, nomen actionis apud Aristotelem interdum esse æquivocum. Nam aliquando *actio* generatim significat omnem veram actionem, sive interior sit, sive exterior, sive manens, sive immanens, sive transiens. Aliquando vero distinguit Aristoteles actionem a factione, sed

patet ex 9 Metaph., c. 9, et actioni accommodat nomen praxis, factionem vero *ποιητικήν* appellat. Est autem apud ipsum ambiguum, in quo distinguat actionem a factione. Triplex enim expositio illius divisionis apud illum inveniri videtur.

29. *Quod sit discrimen inter actionem et factionem.* — Primo enim illas distinguit, sicut nos distinximus duplicem rectitudinem, moralem, scilicet, et artificiosam, ita ut actus ut regulabilis in usu morali dicatur *actio*, ut regulabilis vero artificiose dicatur *factio*. Quem sensum indicat Aristoteles, 6 Metaph., capit. 4, ubi, distinguens scientiam practicam in activam et factivam, ait idem esse agibile, quod eligibile. Et juxta hanc interpretationem idem actus poterit esse factio sub una ratione, et actio sub alia; inter habitus vero, ars erit factiva, prudentia vero activa. Secunda expositio est, ut per actionem intelligat Aristoteles actus immanentes, per factionem vero transeuntes. Et hanc significat 9 Metaph., cap. 9, quam ibi D. Thomas, et alio loco, 6 Metaph., approbat, et 1. 2, quæst. 57, art. 4. Tertia expositio est, ut actio dicatur illa, quæ non est propter aliquod opus efficiendum, quod maneat et perseveret post actionem; factio vero sit, quæ relinquit aliquod opus factum et permanens. Sic indicat Aristoteles, lib. 4 Magnorum moralium, cap. ult., ubi sic inquit: *Facientium et agentium non idem factile et actile, nam factilium præter facturam, finis superest alius, sicut domificatio, præter ædificationem, domus est; at in eis quæ sub actionem cadunt, præter actionem nullus est alius finis, ut præter cytharæ modulatum finis non est alius, sed id est finis, exercitium et actio*. Ex quibus exemplis constat, etiam in actionibus transeuntibus distinguere Aristotelem actionem a factione. Unde juxta hanc tertiam expositionem, sub actione comprehenduntur omnes actus immanentes regulabiles per rationem, et præterea aliqui transeuntes, quia omnis actio immanens nihil operatum ex se relinquit; transiens vero non omnis, sed aliqua. Verum est Aristotelem, 6 Ethic., cap. 5, significare actionem, prout a factione distinguitur, aliquando relinquere aliquid actum; sic enim scribit: *Finis effectio est quid aliud præter ipsum, actionis vero non semper*; ubi cum indefinite ait *non semper*, significat, aliquando oppositum contingere etiam in actione. Sed vel illa particula, *non semper*, non est accipienda in eo rigore, sed

in vi absolutæ negationis, vel (ut in expositione indicat Divus Thomas) dicit *non semper*, quia, licet actio possit esse propter seipsam ut finem, aliquando etiam potest in alium finem extrinsecum ordinari, quamvis talis finis non sit aliquis terminus intrinsecus factus et permanens ex vi talis actionis, sed aliquid aliud intentum ab operante. Et ita accidit actioni, ut sic, esse propter alium finem; factioni vero est intrinsecum et per se, quia intrinsecum illi est habere terminum per ipsam factum, et post ipsam permanentem, propter quem principaliter intenditur.

30. Atque hæc tertia expositio maxime videtur intenta ab Aristotele, quanquam, quia inter actiones præcipue sunt immanentes, et in eis rectitudo moralis præcipuum habet locum, ideo interdum soleat actionem et agibile in actionibus immanentibus, et in ordine ad prudentiam, et bonitatem et malitiam explicare, ut videre licet in locis citatis. Quicquid vero sit de hac distinctione actionis et factionis, quod ad præsens spectat, utraque comprehenditur sub nomine *praxis*, quia utraque est actio humana, voluntaria, et regulabilis per rationem. Et hæc de priori puncto.

Quomodo habitus practicus circa praxim versetur.

31. Circa alteram partem propositam, scilicet, quomodo habitus practicus versetur circa praxim, advertendum est variis modis posse habitum aut potentiam circa praxim versari. Primo, eliciendo ipsum actum, quæ est praxis, sicut temperantia elicit bonam electionem, quæ vere est praxis. Secundo imperando, regulando, aut dirigendo praxim; quo modo prudentia se habet ad dictam electionem, et ars pingendi ad motionem manus. Et hi duo modi sunt per se ac proprii; alius vero potest excogitari minus proprius, et non ita per se, neque ex directa intentione, vel causalitate habitus seu potentie, de quo infra dicemus, quia ille non sufficit ad rationem habitus practici.

32. Igitur juxta illos duos modos explicari potest divisio habitus in practicum et speculative. Nam si sumatur in tota illa generalitate, quæ sub illis duobus modis comprehendendi potest, adæquata erit divisio habitui in communi sumpto. Nam omnis habitus est in potentia vel appetitiva, vel cognoscitiva aliquo modo rationali, et quatenus talis est, ut supra dixi: ergo omnis habitus est princi-

piam cognitionis aut appetitionis aliquo modo rationalis. Omnis autem appetitio, quæ aliquo modo rationalis est, habet rationem praxis, quia est opus alterius potentie ab intellectu, regulabile per rationem; ergo omnis habitus existens in appetitu est habitus practicus. Atque ita docuit Capreolus supra, in fine quartæ conclusionis, loquitur tamen specialiter de actu voluntatis. Sed est eadem ratio de actu appetitus sensitivi, quatenus est aliquo modo actus humanus, et rationi ac voluntati subordinatus; sub hac autem ratione est noster appetitus capax habitus. Cognitionem autem rationalis, aut sistit tantum in cognitione veritatis, aut ad opus ordinatur. Prior cognitio est speculatio; posterior vero cognitio practica: unde Aristoteles, 2 Metaphys., c. 2, agens de scientia, inquit: *Speculativa finis veritas: practica autem opus*. Neque inter duo illa membra inveniri potest medium, quia necesse est omnem cognitionem mentis ad veritatem aliquo modo ordinari. Vel ergo in ea sistit, et hæc est contemplatio seu speculatio; vel ulterius progreditur in alium finem tendens; hic autem finis esse non potest, nisi aliqua operatio sive immanens, sive transiens. Ergo omnis etiam habitus intellectus, aut speculativus est, aut practicus; ergo illa partitio adæquate dividit habitum, quanquam sub uno membro comprehendat omnes habitus appetitivos, et quosdam intellectuales; sub alio autem reliquam partem intellectualium virtutum seu habituum.

33. Quoniam vero nec ratio speculativi habitus in appetitu locum habet, nec ratio practici habitus in eo habet difficultatem ullam, ideo peculiariter dari solet illa divisio de habitibus intellectus. Et hoc modo potissimum de illa tractant Theologi in Prologo Sententiarum, et in dist. 35, et super 4 part., q. 1, art. 4, et q. 14, art. 16; et philosophi, tum in quæstionibus præmialibus dialecticæ et philosophiæ, tum in lib. 1, 2 et 6 Metaphysic. Ad ejus explicationem ultra inquirent, primum, unde sumenda sit distinctio inter illa duo membra; secundum, quanta sit distinctio habituum per illas differentias, id est, an sit essentialis, vel tantum accidentalis; tertium, an sit distinctio realis, vel tantum rationis inter illa membra; quartum, an sit sufficiens; in quo duo includuntur, scilicet, an sit aliquis habitus intellectualis, qui utramque illam rationem participet, et an sit habitus qui neutram habeat. De quibus ab aliis multa dicuntur: breviter tamen expe-

diri possunt, si verborum contentionem et æquivocationem auferamus, et ad rem ipsam attendamus.

Differentia in speculativum et practicum habitum unde sumatur.

34. *Algazelis sententia improbat.* — *Secunda sententia.* — Circa primum ergo quidam distinguunt hos habitus ex objecto materiali, quia habitus speculativus est de re non operabili a nobis, practicus vero de operabili. Ita significat Algazel, lib. 1 Philosoph., cap. 1. Sed hoc non est satis, quia de re operabili a nobis potest esse speculatio, ut de visione, de amore, etc., quamvis e converso scientia practica ut sic esse non possit de re non operabili a nobis, quia repugnat fini ejus, qui est opus. Alii ergo hæc distinguunt ex eisdem objectis formaliter sumptis; nam scientia practica est de re operabili, ut operabilis est, id est, docens illam operari, et consequenter regulans et dirigens operationem ejus; scientia vero speculativa versatur circa rem non ut operabilem, sed præcise ut intelligibilem, seu speculabilem. Quod discrimen coincidit tandem cum illo quod Aristoteles assignavit ex fine; nam finis speculativi habitus sistit in cognitione veritatis; practici vero est aliquod opus, scilicet, ultra cognitionem veritatis. Necessario enim debet habitus practicus intellectualis immediate ordinari ad aliquam veritatis cognitionem; non enim potest habitus intellectus non esse principium intelligendi, et cognoscendi aliquid sub ratione veri. Hoc ergo commune est habitui practico, cum speculativo; differt tamen, quod speculativus ex se ultimate sistit in cognitione veritatis, practicus vero ultra tendit in operationem. Atque ita distinguuntur hi duo habitus, tum ex objectis formalibus, tum etiam ex fine; hæc enim duo idem fere sunt, si loquamur de fine objectivo, seu qui per habitum obtinetur. Et in his fere omnes conveniunt.

35. Dubitant tamen ulterius, an intelligendum sit de fine ipsius habitus secundum se, vel de fine addiscentis seu habentis talem habitum. Aliqui enim putant utrumque finem esse necessarium ad rationem practici habitus. Ex quorum sententia, si aliquis addiscat scientiam ædificandi domum, non animo exercendi aut dirigendi tale opus, sed sciendi qualiter possit et debeat exerceri illud opus, scientia non erit practica. Quam sententiam fere his verbis videtur docere D. Thomas,

1 p., quæst. 14, art. 16, qui consequenter ait, scientiam, quam Deus habet de creaturis, si non habeat voluntatem operandi illas, esse speculativam; si vero habeat, esse practicam. Unde hæc opinio frequens est inter Thomistas, ut patet ex Cajet. ibi; Ferrar., 3 contra Gentes, cap. 20; Soncinate, 5, quæst. 4; Javello, quæst. 5.

36. *Tertia sententia.* — Contrarium vero docent in Prolog. Sentent., Ocham, quæst. 4, art. 2, alias quæst. 11; Gabriel, quæst. 11; Gregor., quæst. 5; quia alias esse practicum vel speculativum esset in aliquo habitu sola denominatio extrinseca ab intentione scientis. Unde sola mutatione intentionis idem habitus ex practico fieret speculativus, et e converso.

37. *Auctoris sententia.* — Existimo vero, quoad partem hanc, quæstionem esse de modo loquendi. Non enim est dubium quin scientia, ut applicata ad opus per intentionem operantis, habeat peculiarem ordinationem ad opus, ratione cujus peculiarem denominationem praxis aut practici suscipere potest. Tamen etiam est certum, scientiam, si ex se et natura sua ita versetur circa rem operabilem ut operabilis est, ut quantum est ex se præbeat facilitatem in operando, illam esse proprie et intrinsece practicam, et non tantum speculativam. Unde D. Thomas, supra, non dixit, ex fine operantis, scientiam esse simpliciter speculativam, vel practicam, sed secundum quamdam rationem aut denominationem, quod nos dicere possumus secundum statum quem habet in tali subjecto. Est autem advertendum, finem operantis duplicem esse posse. Unum mere extrinsecum, et per accidens ipsi scientiæ. Et hic non sufficit ad constituendam scientiam practicam; nam, licet quis naturalem philosophiam aut metaphysicam addiscat animo lucrandi pecunias, vel capiendi voluptatem, non propterea scientia illa erit practica. Alius est finis scientis intrinsecus et connaturalis ipsi scientiæ, et hic potest pertinere ad perfectum illum statum scientiæ practicæ; semper autem hic finis supponit scientiam ipsam ex se ordinari ad opus, vel esse regulativam operis. Et ita præter illam intentionem operantis, supponitur in tali habitu intrinseca differentia, qua tendit ad opus, per quam sine dubio differt ab habitu pure contemplativo; unde ratione illius merito potest practicus appellari.

38. *Intellectus in practicum et speculativum ut distinguatur.* — Quod ut amplius declarem,

adverto duo. Primum est, Aristotelem, 3 de Anima, c. 10, et 6 Ethicor., c. 1 et 5, etiam dividere intellectum in practicum et speculativum ex fine, quia ille sistit in contemplatione veritatis, hic ad operationem extenditur. Hæc autem distinctio in intellectu ipso non pendet ex intentione voluntatis, sed ex se convenit intellectui ut antecedit voluntatem; distinguitque facultates seu munera illius potentiae. Unde etiam fit ut intellectus non solum non fiat practicus absolute ex intentione voluntatis, sed etiam ipse quatenus practicus est, voluntatem moveat et afficiat, quanquam postea per voluntatem possit magis applicari ad opus, et, ut ita dicam, magis practicus fieri quoad usum. Habitus ergo intellectualis optime dividetur in practicum et speculativum ex subjecto, nimirum ut speculativus sit qui perficit intellectum ut speculativus est, practicus vero, qui illum perficit ut practicus est. Unde etiam oriatur distinctio ex ordine ad actus per quos optime distinguuntur habitus, nam intellectus speculativus ut sic speculationem tantum exercet, practicus vero practicam cognitionem. Uterque autem intellectus potest suos actus exercere, et prout ab illo eliciuntur, sunt practici vel speculativi, et non tantum ex intentione voluntatis. Idem ergo est de habitu, quoad substantiam et intrinsecam rationem ejus, quicquid sit de perfectione seu denominatione accidentaria ex parte operantis.

Varia genera habituum practicum.

— Secundo observandum est, habitus practicos intellectus quosdam versari proxime circa appetitum dirigendo vel movendo illum ad opus; alios vero versari circa alias actiones humanas, quæ duo genera habituum comprehendit sæpe Aristoteles nomine prudentiæ et artis. Et potest illis accommodari divisio supra tacta de habitu practico in activum et factivum, juxta varias expositiones superius datas. Et ideo etiam priores habitus, qui versantur circa opus voluntatis, seu appetitus, dicuntur practici quoad usum, quia voluntatis est movere, et impellere cæteras potentias ad exercitium et usum; unde usus activus est quidam peculiaris actus voluntatis; munus vero ditorum habituum est dirigere et movere voluntatem in suis actibus, et usu eorum. Alii vero dicuntur practici quoad facultatem actionum, quia ex se non excitant appetitum ad tales actiones, sed solum sunt principia quædam ad illas artificiose exercendas, et ideo hujusmodi habitus sæpe ab Aristotele

vocantur potentiae. Priores ergo habitus non possunt semper supponere intentionem operandi ex parte cognoscentis, quia ipsimet inducunt ad hujusmodi intentionem. Unde, sicut operatio intellectus simpliciter antecedit operationem voluntatis, ita etiam actus practicus, et consequenter etiam habitus, ex suo genere est prior quam intentio operantis.

40. Nec refert, si quis dicat prudentiam supponere intentionem finis: tum quia, licet id sit verum de prudentia quoad actum præceptivum electionis, non tamen quoad actum iudicii de tali fine particulari hic et nunc intendendo, qui actus etiam est practicus, et valde probabile est ad prudentiam pertinere. Tum etiam quia saltem ad intentionem finis supponitur iudicium synderesis, quæ est habitus practicus, nam iudicium ejus practicum est, cum natura sua ordinetur ad opus voluntatis, et sit regula ejus.

41. Alii autem habitus, qui solum dant facultatem operandi, minus videntur pendere ab intentione operandi voluntatis, quantum ad suum esse, etiamsi pendeant quoad usum et exercitium suarum actionum, quod est posterius quid, quam esse ipsius habitus. Talis ergo habitus non ideo est practicus, quia actu applicatur ad operandum, sed potius, quia practicus est, ideo natura sua aptus est ut applicetur ad praxim dirigendam vel exercendam; ergo, si tali modo comparetur hic habitus, ut revera ex se præbeat facultatem seu facilitatem operandi, quacunque intentione ex parte addiscentis acquiratur, vel obtineatur, erit intrinsece et secundum suam substantiam practicus, etiamsi illi desit (ut ita dicam) status practicus.

42. *Unde oriatur formalis differentia inter habitum practicum et speculativum.* — Ex his ergo concludimus habitum practicum et speculativum differre primo et per se ex fine intrinseco, quia speculativus sistit in contemplatione veritatis quam propter se intendit, practicus tamen tradit cognitionem veritatis, ut regulam et principium alicujus operis humani, quod habeat rationem praxis. Unde consequenter etiam differunt ex suo genere in materia circa quam versantur, quia scientia practica necessario versari debet circa rem operabilem a sciente, quia proxime debet dirigere aut regulare operationem ejus; non potest autem operatio alicujus versari nisi circa rem ab ipso operabilem; scientia autem speculativa ex se habet versari circa rem non operabilem a sciente. Quod si versetur inter-